Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські СТАРОЖИТНОСТІ

Газета Комунального закладу Чернігівської обласної ради
Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№1 (18) 2024 р.

До 105-річниці від дня народження Леоніда Махновця – дослідника та перекладача «Слова о полку Ігоревім»

Ірина Лобачова
Завідуюча відділу давньоруської літератури

Леонід Єфремович Махновець (літературний псевдонім Леонід Озерний) народився 31 травня 1919 р. в с.Озера (Озерна) на Київщині. Його батько працював рахівником, а мати – вчителькою початкових класів. Хлопець розпочав навчання в рідному селі, яке довелося перервати взимку 1929 р. Батька примусово відправили на Біломорканал, а родину – на Північ. Згодом їм вдалося втекти до Ленінграда, а звідти – на Південь.

Завершувати шкільну освіту Леонід приїхав до Києва. Після закінчення школи хлопець стає студентом українського відділення філологічного факультету Київського університету. Навчання давалося легко, проте, деякі вчителі свідомо занижували Леоніду оцінки через його небажання вступати до комсомолу. Навчання перервала війна. Потрапивши в евакуацію, Леонід працював ремонтником на залізниці. З кінця 1943 р. і до жовтня 1945 р. перебував у діючій армії. З фронтом дійшов до Чехословаччини, був поранений.

Після мобілізації він повертається до навчання і успішно завершує його в 1947 р. З квітня по серпень того ж року працює викладачем у Ржищівському педагогічному училищі, у вересні вступає до аспірантури Інституту літератури АН УРСР. Після її закінчення в 1950 р. був прийнятий на роботу в цьому ж закладі, проте його невдовзі було звільнено через втручання КДБ.

З жовтня 1950 р. до листопада 1955 р. працює старшим науковим співробітником, завідуючим відділом Державного музею Т. Г. Шевченка АН УРСР. В 1951 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Іван Франко як дослідник оригінальної української літератури 16-18 ст.». В листопаді 1955 р. Леонід Єфремович працює в Інституті літератури АН УРСР. Він став автором книг «Гумор і сатира української прози 16-18 ст.» (1964 р.) та «Григорій Сковорода. Біографія.» (1972 р.). Також досліджував давню українську літературу, творчість Кобзаря, Г. Сковороди, І. Франка та ін. Був співавтором багатотомного видання «Історія української літератури» (1967 р.).

Закінчення на 2 стор.

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ
(квітень-червень)

3 квітня – річниця від дня народження князя Ігоря Святославовича (1151-1201) – головного героя «Слова о полку Ігоревім»

11 квітня – Міжнародний день визволення в'язнів нацистських концтаборів

18 квітня – День пам'яток історії та культури

26 квітня – День пам'яті Чорнобильської трагедії

8 травня – День пам'яті та примирення

9 травня – День Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні

13 травня – 175 років від дня народження Панаса Мирного (1849-1920) – письменника, драматурга, громадського діяча, перекладача «Слова о полку Ігоревім»

17 травня – День пам'яті жертв політичних репресій

16 травня – Всесвітній день вишиванки

18 травня – Міжнародний день музеїв

18 травня – 95 років від дня народження Галини Севрук (1929-2022) – української художниці, керамістки-монументалістки

24 травня – День слов'янської писемності і культури

22 червня – День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні

28 червня – День Конституції України

Закінчення. Початок на 1 стор.

Також уклав бібліографічний словник «Українські письменники» (1960 р.), упорядкував кілька видань пам'яток української літератури «Давній український гумор і сатира» (1959 р.), «Українські інтермедії 17-18 ст.» (1960 р.), «Слово о полку Ігоревім» та його поетичні переспіви і переклади (1967 р.). В 1965 р. захистив докторську дисертацію на тему «Сатира і гумор української прози 16-18 ст.».

Понад 30 років Леонід Махновець присвятив науковій роботі. Він написав декілька сотень статей та ґрунтовних досліджень з давньої та сучасної української літератури. У 1989 р. ним був здійснений переклад з давньоруської на сучасну українську мову «Літопису руського», зробленого з тексту Іпатіївського літописного кодексу 14 ст. Науковець провів величезну роботу з уточнення хронології подій та генеалогії персонажів. Склав цінні покажчики київських князів та митрополитів як для фахівців, так і для широкого кола читачів. «Літопис руський» в українській науці по праву вважається енциклопедією Давньої Русі від найдавніших часів до кінця 13 ст. За цю працю Леонід Єфремович було присуджено Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1990 р.). По завершенні роботи над «Літописом руським» Л. Махновець повернувся до «Слова о полку Ігоревім». Головна його заслуга – багатолітня робота над текстом пам'ятки, результатом якої став переклад "Слова" українською мовою, докладний коментар до нього, а також монографія "Про автора "Слова о полку Ігоревім" (1989), що стала підсумком усієї його дослідницької праці. Запропонована ним гіпотеза про автора пам'ятки – князя Володимира Ярославовича (брата дружини Ігоря) – не отримала широкої підтримки словознавців. Проте в сучасній науці про "Слово" можна назвати небагато праць, присвячених авторству, які б могли порівнятися з монографією Л. Є. Махновця в багатстві та різноманітності наведеного історичного матеріалу.

Слабке здоров'я не дозволило науковцю працювати в повну силу. Помер вчений 19 січня 1993 р. Похований на Байковому кладовищі.

«Коло жорен піт втирають, Коло млина пісні співають»

Олена Бунак
Старший науковий співробітник краєзнавчого відділу

Українці – найдавніша хліборобська нація. Без хліба в Україні не обходиться жодна важлива подія. В обрядах та звичаях він символізує життя, бо проходить складний шлях, від зернини до хлібини. Переробка зерна на борошно та крупи – млинарство, зажди було поширено на наших землях.

В краєзнавчому відділі музею зберігаються знаряддя, за допомогою яких наші пращури переробляли вирощене та зібране зерно. Кам'яні розтирачі зерна періоду юхнівської культури VI-III ст. до нашої ери. Працювати таким знаряддям було досить важко. Підраховано, що за годину можна було перетерти десь до пів кілограма збіжжя. На заміну зернотеркам прийшло інше знаряддя – ручні кам'яні жорна, які використовували досить довгий час. Вони вийшли з ужитку лише наприкінці 1950-60 років.

Матеріалом для виготовлення таких жорен були різні породи каменю, які можна було обробити, надаючи форму кола. Кам'яні жорна, що знаходили під час археологічних експедицій на Новгород-Сіверщині, виготовлялися переважно із пісковику, вапняку, черепашнику, порід тут найбільш поширених. Траплялися, але рідше, й гранітні. Серед останніх археологічних знахідок – 2019 р. за водонапірною вежею, на базарній площі, знайдено заготовку для жорна XI століття. Її виготовили з туфу (камінь вулканічного походження), привезеного з Кавказу. Це свідчить про торгівельні зв'язки міста з іншими регіонами в давньоруський період.

Традиційні жорна складалися з верхнього каменю (верхняка) та нижнього каменю (спідняка). Важливою запорукою успішної роботи жорен є наявність вибитих насічок (прямих ліній-канавок, глибиною до 0,05 м) на нижній поверхні верхняка, які сходяться до центру (жерла), забезпечуючи вихід борошна. Варто відзначити, що існують варіації встановлення переділки між каменями (портлиці) з метою покращення перемелювання.

Жорна відігравали важливу роль в житті українців упродовж багатьох століть, та врятували багатьох людей від голодної смерті в часи голодоморів XX ст.

Потреба в великій кількості борошна призвела до механізації процесу помолу зерна. Важку ручну працю було перекладено на водяну та вітрову енергію, що її зафіксувала народна мудрість: «Коло жорен піт втирають, коло млина пісні співають».

Вважається, що водяні млини з'явилися першими за вітряки. Потужна сила води запускала цілий механізм, вона майже не залежала від погоди. Бурхливого розвитку млинарство набуло в часи Гетьманщини. Тоді млини належали великим землевласникам і козацькій старшині.

Відомо, що Новгород-Сіверський Спаський монастир мав на правій притоці Десни Ромі німецький млин (млин «на козлах», коли споруда млина була розташована на дерев'яних палях). На малих річечках, що влітку пересихали, зводили млинки-вешняки, які працювали лише весною. В с. Шептаки на р. Ромі в 1768 році був «… млин о двух колах…», що пришвидшувало продуктивність. Називався Захарченковим. «…Меле він весною, а коли достатньо води, то і літом…».

Більшість водяних млинів на Новгород-Сіверщині були розташовані на річках Ромі, Торкні, Убіді, Смячці, Грем'ячці, Лосці тощо. Це були гребляні (стаціонарні) млини. Для них вибирали таке місце на річці, де б можна було зробити греблю. З-під греблі подавали воду до водяного колеса, закріпленого на валі. Коли колесо оберталося, відповідно обертався й вал і через систему передач пускав у рух механізм молоття зерна.

Наплавні млини базувалися лише на великих річках, таких як Десна, Сейм тощо. Основою, на яку встановлювали саму конструкцію млина, були баржі. У разі необхідності наплавні млини могли переміщуватись річкою.

Кожне село мало вітряки. Зазвичай, це був не один вітряк, а цілі групи. Наприкінці XIX на початку XX століть в Україні існували два типи вітряків: стовпові – коли навколо стовпа, вкопаного в землю, на основі (стільці) обертався до вітру весь корпус вітряка за допомогою дишла (водила); шатрові – коли повертався тільки верх вітряка, а корпус був нерухомим. На Поліссі серед останніх виділялися вітряки з багатогранним зрубним корпусом – «кругляки» з дерева. Серед них були справжні велетні – висота будівель сягала 10-15 метрів.

Переважна більшість вітряних млинів розміщувалась у сільській місцевості. В містах вони також існували і належали здебільшого міщанам і купецтву, або були міським майном. В північно-західній частині Новгорода-Сіверського знаходилось декілька вітряків. Ця місцевість отримала назву Сухомлинівка, саме завдяки «сухому» помолу зерна.

Останній період існування вітряків – 20-50 рр. XX ст., а подекуди навіть до 90-х рр. Багато людей добре пам'ятають конструкцію та процес роботи млинів, що довгий час слугували їхнім дідам-прадідам. Раніше мірошники були заможними та поважними людьми, бо, зазвичай, за змолоте зерно люди платили певний процент.

У процесі розвитку побутово-виробничої техніки постійно вдосконалювались і борошномельні пристрої. Людський досвід і господарські потреби змушували людей шукати нових, ефективніших засобів помелу зерна. Так, в 1842 році в Новгороді-Сіверському діяло дві крупорушки – Л.Болотіна та Б.Невелєва. 1897 року їх нараховувалось вже чотири. В другій половині XIX ст. в Новгороді-Сіверському на кошти Данила Пилиповича Мозгового було збудовано унікальний паровий млин, залишки від якого можна ще побачити на вул. Шевченка. Тоді це двоповерхове приміщення уособлювало найновіші технічні досягнення і могло бути взірцем розвитку промисловості. Паровий млин Мозгового являв собою міцну товстенну кам'яну будівлю з двома підземними поверхами. На другому підземному поверсі знаходилась котельня, на першому – парова машина з масивним маховиком. Від неї до величезного жорна і крупорушного барабана вели широкі пасові передачі. Жорно і барабани розміщувались на цокольному поверсі, а вище – контора власника і механіка в одній особі.

На початок XX століття паровий млин Мозгового був єдиним таким у місті. Згодом переобладнаний, слугував для потреб місцевого населення до середини 1970 років.

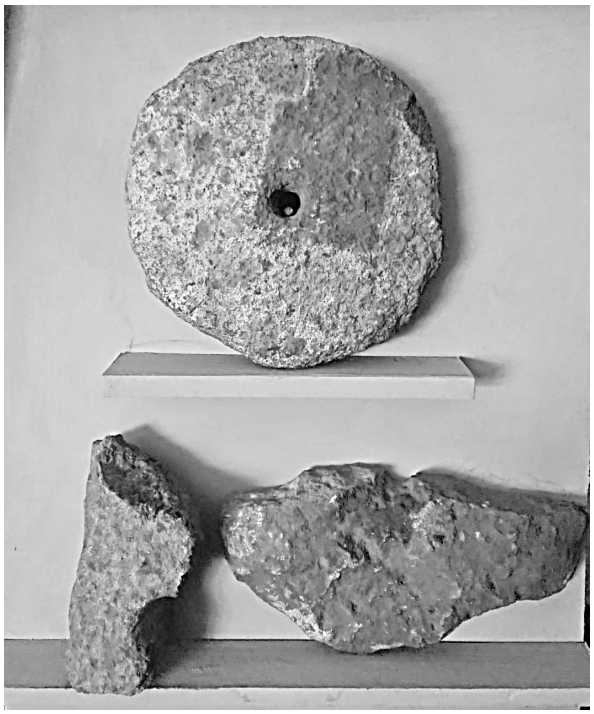

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД С. ЧУЛАТІВ

Записала Коврижко Наталія Михайлівна зі слів своєї бабусі Ляшенко Марії Трифонівни (1927 р.н.) і Ляшенко Ганни Іудівни (1930 р.н.)

Так гуляли весілля в Чулатові в 50-60 рр. XX століття.

Весілля починалось зі сватання. В дім нареченої приходили свати: батьки нареченого, хрещений, брати, друзі. Заходячи до хати питали: «Чи є у вас тєлушка продажная?» (або «У вас дівка, у нас хлопець»). Якщо батьки були згодні відповідали: «Так» і запрошували за стіл. Домовлялися про день весілля.

Весілля.

Перший день весілля обов'язково святкували в домі нареченої. Саме весілля було важливіше юридичної процедури – реєстрація в сільській раді могла бути як до, так і після весілля.

Наречена чекала молодого сидячи на почесному місці «посаді» на кожусі. Дружки молодої, незаміжні дівчата «в'ють єльци». В святковий коровай вставляють чотири палки і прикрашають їх стрічками, квітами, а зверху накривають красивою вовняною хусткою з бахромою і співають:

«Вілі єлєчкі на сєлє,
дай поставілі на столє.
Когда єлєчкі довівалі,
двє голубочкі прілєталі»
Або
«Не йдіть малодіци
до нас єлєц віті.
Ісовйом ми самі,
по под нєбєсамі.
З чорнимі галочкамі,
по под хмарочкамі».

Коли приїздить «поїзд» від нареченого (бричка з бубонцями), в «поїзді» – дружки, гості, поряд з молодою хтось з її рідні (брат, дружки) займають місце, молодому його треба викупити. Він дає гроші, дружки відповідають «мало», дає ще.

Сорочка с.Чулатове
Ляшенко Ганна Володимирівна

Дружки співають:

«Казали свати богати, а оні убогі.

Самі пєшкі йшлі, женіха в мєшку нєслі.

Ногі стирчалі, собакі гарчалі»

Або

«Наїхалі нємци, голиє колєнци,

дайтє полотєнци, замотать колєнци».

Коли місце вже нарешті викуплене жених сідає поряд з молодою, починається застілля. Гуляють. Співають пісні, обов'язково серед гостей є гармоніст або навіть два. Весілля ведуть двоє бояр – молоді чоловіки, зі сторони нареченого,обов'язково одружені, щасливі в шлюбі, мають дітей.

Молода вдягнута у вишивану сорочку, спідницю, на голові вінок зі стрічками, на шиї намисто, на ногах черевики. В нареченого вишивана сорочка або фабрична, штани фабричні, черевики або чоботи.

Ввечері першого дня весілля відправляють молоду в дім до чоловіка.

Молодята сідають у бричку, окремо везуть скриню з посагом, а у цей час сусіди чоловіки розпалюють поперек дороги солом'яну ступу, вимагаючи від жениха могорича (як забрав нашу дівчину, то плати). Кінь повинен цю палаючу ступу перескочити. Перескоче – добрий знак.

Рушник на ікони.
Початок XX ст. с. Чулатів

В домі нареченого молодих зустрічають батьки, благословлять іконою, ті кланяються батькам у ноги. На «увечорні» приходять гості.

Другий день весілля.

Вранці другого дня дружки молодої збираються у неї вдома, ріжуть курей і готують снідання молодим. Називають цих дружок «снєданками».

Якщо у сім'ї нареченої заміж віддають останню з дочок, то снєданки хватають посуд який є в хаті, і весь б'ють, цей обряд називають «обмолотки». Курей зв'язують за лапи чіпляють на коромисло і з піснями йдуть до молодих.

«Ой єхалі – єдєм нє вчора – сєгодня,
набралися горя, дорога нєровна» Гууу…..
«Набралися горя, дорога нєровна». / 2 раза
Дружина нєродна» Гууу…

Прийшовши до хати жениха снєданки співають:

«Де ти Галочка (ім'я) нє зналі,
ми твого двора шукалі.
А в твойом дворє каліна,
вийді дєвочка-княгиня».

Снєданки визивають молоду, щоб та запросила їх до столу. В цей час боярин накриває рядном будь-кого з гостей, видаючи за наречену, виводить на поріг хати і питає у снєданок: «Ваша молода?». Снєданки подумавши відповідають: «Наша». «Ну як ваша – забирайте» і відкриває рядно, а там який-небудь дядько. Іноді молода домовляється з дружками подати якийсь знак з-під рядна, щоб її скоріш впізнали. Коли нарешті молоду вгадали гості вриваються до хати.

Відразу ріжуть та запарюють принесених курей і жарять. Співають пісні.

«У нашого свата усього багато,
і хлєба і солі гарєлки доволі» Гууу…
«Пусті сват у хату, нас тут нєбагато.
Сєм раз да по сємєро, а то хату пєрєвєрнємо» Гууу…
Потім снєданки сідають за стіл і співають:
«Як сєлі снєданкі вогнуліся лавкі.
Гарєлкі нап'ються, ще й більше вогнуться.»
«Ой свату, гарєлки.
Було нє брать у нас давкі.

А як узялі у нас дєвку,
носітє вєдром гарєлку».

Наприкінці другого дня ділять коровай, це робить дружка-боярин. Він ділить, а гості над ним кепкують:

«Дружка коровай кроє, да назад поглядає.
Там єго жена сєдіть, сємєро дєтєй держить.
Да всє з кошелямі, увєсь коровай забралі».

Або

«Тєбє дружка, нє дружковать.
Тєбє свінєй пасті.
З длінною ломакою,
со злою собакою».

Старша дружка вдягає вінок і її ведуть до батьків нареченої співаючи:

«Нє виглядуй маті, нє вядом дітяті.
Вядом да другую, сєстру молодою».

Якщо молода була з іншим (нечесна), то її матері дружки вдягають хомут, а батьку – сідло.

ГАРЯЧІ ПРИСТРАСТІ МАЛЕНЬКОГО МІСТА

Олена Путра
Молодший науковий співробітник краєзнавчого відділу

Центрами релігійного і громадського життя євреїв були молитовні школи – місця молитви та вивчення Тори, проведення релігійних дискусій і зборів, а також вирішення важливих питань життя єврейської громади. Проте, згідно з обмежувальними вимогами законодавства, євреї мали право відкривати молитовну школу тільки з дозволу Чернігівського губернського правління: якщо кількість єврейських будинків до 30-ти, відстань від православної церкви не менше 100 сажнів (якщо школа влаштовується на одній з нею вулиці), відправляти молитви у зібранні не менше 10 осіб.

У 1870-х рр. релігійні потреби єврейського населення Новгорода-Сіверського задовольняли дві громадські молитовні школи і три приватні в будинках місцевих купців. Приватні молитовні були доступні тільки для богослужінь родин купців, власників тих молитовень.

Траплялися випадки, коли місцевим євреям вдавалося обходити обмежувальні закони і влаштовувати молитовні без дозволу правління. Та не завжди такі хитрощі залишалися непоміченими владою. Часто міжособистісні конфлікти заможних євреїв міста були причиною викриття недозволеної діяльності таких молитовень. Яскравим прикладом є нелегальна приватна молитовна школа в будинку спадкового почесного громадянина Новгорода-Сіверського, купця Лейзера Слоніма на Губернській вулиці.

Отже, Лейзер Слонім, разом з родиною, не повідомивши місцеву владу, здійснював протягом років нелегальні богослужіння в своєму будинку. Сюди приходили євреї, що не належали до родини Слоніма. Місцева влада заплющувала очі на існування в місті нелегальної молитовні. Ймовірно, маючи від цього неабиякий зиск. Так, можливо, тривало б й далі, якби родина купця Ісаака Донова Слоніма (батька Лейзера) не посварилася з родиною воронізького купця 2-ої гільдії Гірши Єселєва Міркіна. Мотив конфлікту не відомий. Можна припустити, що однією з причин протистояння була наявність у батька Лейзера однієї з трьох приватних, затверджених правлінням, молитовних шкіл.

З документів відомо, що купець Гірша Міркін сповістив губернське правління про існування в місті незаконної приватної молитовної школи. Місцева поліція вимушена була відреагувати – було складено відповідний акт, але місце зібрань не опечатали. Приватна молитовня, попри всі статті закону, й надалі продовжувала діяти. Тому Міркін звертається зі скаргою до губернського правління. Почалося з'ясовування обставин відкриття молитовної школи без законного дозволу в будинку спадкового почесного громадянина Лейзера Слоніма. Звісно, що євреї (у числі 29 осіб), які не один рік, хоч і незаконно, відвідували цю молитовну школу, підтримали поважну родину. Вони звернулися до місцевого правління за дозволом відкрити молитовну школу на законних засадах, пояснюючи, що в Новгороді-Сіверському молитовних шкіл недостатньо для єврейського населення. Розташовані незручно.

В вищезгаданому будинку було 5 невеликих кімнат, сухих та охайних і, якщо буде дозвіл на відкриття школи, вони будуть пристосовані для зручного використання. Перешкод для узаконення з боку місцевого поліцейського управління не було. Проте вони були з боку Гірши Міркіна. Маючи за мету зірвати плани Лейзера Слоніма, він неодноразово пише скарги на нього як у міське правління, так і в губернське, називаючи нелегальний релігійний заклад не молитовним, а «богохульним домом», бо в ньому збирається молодь не для молитов, а для розваг, дозволяючи собі непристойні жарти, галасливі суперечки та бійки. Та й сам будинок Слоніма в одній із своїх скарг він описував так: будинок дуже низькій, видовжений та вузький, перегороджений на 5 маленьких кімнат у ряд, у першій з яких проживають діти Лейзера Слоніма, в другій – повинна бути молитовна школа, третю та четверту винаймає єврей-палітурник, в останній – кухня. Купець Міркін вважав, що приміщення для школи брудне й занадто тісне й задушне навіть для 20-ти осіб, і взагалі, на сусідній Глухівській вулиці є законна молитовна школа, власником якої є батько Лейзера – Ісаак Слонім, тому ще одна, майже поруч, буде зайвою. Отже, Лейзеру Слоніму та його прибічникам треба відмовити.

Ймовірно, моральне задоволення купця Гірши Єселєва Міркіна не мало меж, коли губернське правління прийняло до уваги його скаргу та не дозволило відкрити в місті ще одну молитовну школу в приватній власності «ворожій» йому родині. Релігійні потреби єврейських родин мали вдовольняти вже існуючі на законних підставах молитовні школи. Та, мабуть, ще більше потішило його самолюбство порушення кримінальної справи проти Лейзера Слоніма за недозволене функціонування протягом майже п'яти років молитовної школи в його будинку.

Йому в місті Полоцьку
Дзвонили дзвони до заутрені
У святій Софії раннім-рано,
А вже в Києві він чув той дзвін.
«Слово про Ігорів похід»

ДЗВОНИ СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО МОНАСТИРЯ В НОВГОРОДІ-СІВЕРСЬКОМУ

Наталія Коврижко
бібліотекар

Дзвін є надзвичайно важливим атрибутом християнської церкви, невід'ємною ознакою православного храму та елементом української народної музичної культури. Віддавна їхні мелодії лунали над кожним містом і селом, були окрасою свят, передавали голос віків, нерозривний зв'язок з минулим, традиціями і звичаями. Удари в дзвони пов'язувалися з важливими подіями в житті нашого народу: скликали віруючих на богослужіння або на віче, вказували шлях подорожнім у негоду, сповіщали про небезпеку, закликали на захист рідної землі тощо.

В практику християнського богослужіння дзвони ввійшли упродовж VIII-IX століть. Вони з'являються майже одночасно з хрещенням Русі князем Володимиром Великим у 988 р. Про переспів дзвонів, у квітні 1185 р., в час походу князя Ігоря на половців, йдеться в літературній пам'ятці «Слово про Ігорів похід».

Спочатку дзвони завозили з-за кордону, але з XV ст. з'явилися власні ливарні виробництва. Відомими в Україні були майстри Глухівської людвисарської школи XVII – першої половини XVIII ст. Йосип і Карпо Балашевичі.

Підвішувалися дзвони на особливій вежі, що називалася дзвіницею та будувалася поряд із храмом.

В Новгороді-Сіверському в XVII ст. жив майстер з виготовлення дзвонів – людвисар Іван Андрієвич, який в 1698 р. відлив знаменитий дзвін для Спаського монастиря. В місцевих актах він згадується під прізвищем Котляр. Дзвін зроблено дуже майстерно, оздоблено написами та орнаментом. Мав герб та ініціали гетьмана Івана Мазепи з повним його титулом та віршовані рядки:

«Иоан, гетман славний, на Божію хвалу
Полагаєм надіжду и свою славу,
Возгласит и сей єще звук о его славе,
А придаток немалий будет к вечной хвале».

Крім того, на дзвоні майстер відлив герб архимандрита монастиря Михайла Лежайського та прикрасив свою працю, як ніхто, багатьма підписами. Зображення Христа супроводжується написом: «Краснійшій добротою паче сыновь человічиских царь славы Господь». В написі по колу є дата відливу: «… року аХчп (1698) мца актобрія дня первого…».

Український історик В. Модзалєвський відзначає високий рівень роботи Івана Андрієвича. «Цей ливарник мав навички та традиції лиття сформованого в Новгород-Сіверську більше ніж за століття. В цій місцевості лиття металів було надзвичайно розвинене. З 70-х років сімнадцятого століття, у місцевих документах безліч згадок про людей із прізвищем Котляр. Такі прізвища давалися в ті часи лише тим, хто займався промислом лиття металів».

В своїй роботі «Художнє лиття на Україні 16-18 століття» Павло Жолтовський, щодо цього дзвону повідомляє наступне: «Хоча цей дзвін своїм художнім оформленням не досяг рівня робіт К. Балашевича, проте гарна епіграфіка, оформлення картушів, зображення Христа дають підстави вважати його художнім виробом».

П.Жолтовський в 1926-1931 роках брав участь в експедиціях Харківського художнього музею з виявлення та збору пам'яток історії та культури. Перебуваючи в Новгороді-Сіверському, він оглянув

та сфотографував монастирські дзвони, які на час роботи експедиції вже були музейними предметами та знаходилися біля приміщення музею, що розташовувався в будівлі колишнього Колегіуму. Дзвін І.Мазепи мав діаметр 65 см, був перелитий в 1698 р. з іншого великого дзвону та зберігався в Спасо-Преображенському монастирі до 1941 р. Зараз його доля невідома.

Новітня історія Спасо-Преображенського монастиря розпочалася з останньої реставрації архітектурного комплексу в 1997-2004 рр. На головному вході в монастир – вежі-дзвіниці були встановлені нові дзвони відлиті на заводі Анісимова у Воронежі. Це комплект з 10 дзвонів. Найбільший з них – Благовісник (діаметр 1м, вага 600 кг). Він має витончений орнаментований рослинний пояс з зображеннями чотирьох святих: Параскеви, Данила, Людмили та Леоніда, а також напис: «Колокололитейный завод Анисимова г. Воронеж 2004». Нижче, по боках, ікони «Преображення Господнього» та «Різдва Христового». Нижній пояс дзвону має напис «Від Президента України Леоніда Даниловича Кучми Спасо-Преображенському монастирю * місто Новгород-Сіверський * 2004 року». Інші дзвони прикрашені рослинним орнаментом, зображеннями Святих та зазначенням назви заводу-виробника.

ДО ІСТОРІЇ ВІДКРИТТЯ ДРУКАРНІ ЛАЗАРА БАРАНОВИЧА В СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОМУ МОНАСТИРІ НОВГОРОДА-СІВЕРСЬКОГО

Олена Радченко
Заступник директора з наукової роботи

Започаткування постійного книгодрукування на Лівобережжі пов'язано з ім'ям церковного діяча і письменника Лазаря Барановича. 1657 року він був висвячений на Чернігівську єпископську кафедру. Але оселився в Новгороді-Сіверському в Спасо-Преображенському монастирі.

Велика Чернігівська єпархія потребувала значного числа богослужбових та інших церковних книг. Постачала їх переважно одна Києво-Печерська друкарня – цього було недостатньо.

Лазар Баранович задумав відкрити власну друкарню на території Спасо-Преображенського монастиря. Організацію друкарні доручив Семену Ялинському. Той не був фаховий друкар, служив при Л.Барановичі як його писар. Баранович послав навчатися Ялинського друкарській майстерності у Вільно (нині м.Вільнюс).

В 1674 році друкарня почала працювати. Розміщувалась на території Спасо-Преображенського монастиря, але в якому приміщенні не відомо. Її першими виданнями стали проповіді Л.Барановича «Слово на Благовіщення», «Слово на Святую Трійцю», «Слово на Воскресіння» (1675 р.).

Невідомо, звідки Баранович брав папір для роботи друкарні. Відомо, що в 1671 році він отримав 150 стіп паперу в дарунок. Можливо, папір робили в папірні, яка працювала в с. Чулатів. В літературі є відомості про 19 папірень, що діяли в 17-19 ст. на Чернігівщині. Серед них згадується чулатівська папірня, неподалік монастиря.

Видання друкарні були оздоблені гравюрами, заставками, кінцівками. Працювала граверна майстерня. В ній виготовляли гравюри та друкували з них відбитки. Граверами були С.Ялинський, отець Костянтин, та гравер з підписом «В.Л.». Ймовірно працював майстер з виготовлення палітурок – інтралігатор. При оздобленні книги майстер використовував кліше. За його допомогою відтискували зображення по центру шкіряної оправи стародруку. Головним джерелом сюжетів, іконографічних зразків для майстрів була книжкова гравюра. Два бронзових кліше першої половини XVIII ст. зберігаються в фондах музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім».

Протягом 1674-79 років друкарня видала 21 видання: Псалтир (1675), Анфологіон (1678), 5 малоформатних кириличних і латинських Букварів і Часословів, 7 видань релігійно-моралістичного характеру (автор - Л. Баранович), 5 книжок патріотичного змісту Й. Галятовського, по одному публіцистичному твору О. Бачинського та Д. Туптала. Такий видавничий репертуар свідчив про бажання Л. Барановича видавати насамперед авторські літературні твори. Мова виданнь – українська, церковнослов'янська, польська, латинська.

На вимогу чернігівського воєводи, козацької старшини 1672 р. Л. Баранович переносить архієпископську кафедру з Новгорода-Сіверського до Чернігова. Друкарня залишається в Новгороді-Сіверському під наглядом Семена Ялинського та архімандрита Спасо-Преображенського монастиря Михайла Лежайського. Управителі, скориставшись тим, що Баранович далеко надрукували «три тисячі книжечок» – Граматік, Часословців, Елементаріїв та продали їх отримавши більш ніж півтори тисячі доходу. До цього ж сам Баранович вважав, що друкарня без нього не може працювати, бо від недогляду видання мають багато друкарських помилок.

До цього ж в 1679 році сталася велика пожежа в Новгороді-Сіверському, вона зачепила і Спасо-Преображенський монастир. Ці обставини призвели до того, що Баранович перевіз друкарню до Чернігова.

ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГАЛИНИ СЕВРУК

Алла Ковалюк
молодший науковий співробітник відділу фондів

Галина Севрук народилася 1929 року в Узбекистані, де родина ховалася від більшовицького терору. Батько був архітектором з польським корінням, а мати належала до аристократичного українського роду. 1930 року сім'я Галини Севрук переїхала до України. З 1945 року жила в Києві. В 1959 році закінчила Київський художній інститут, відділення живопису. Творча робота Галини розпочалася в 1960-ті роки, в час відродження української культури. Тоді Севрук зрозуміла, що неможливо бути художником в Україні і не знати місцевої мови, літератури, історії. Довелося займатися самоосвітою. В 1964-1985 роках працювала в керамічній майстерні Академії архітектури, де перейнялася ідеалами діячів "Розстріляного відродження". Там вона створила перший керамічний твір – "Плач Ярославни". Вона писала: «Моя перша робота з кераміки – це «Плач Ярославни». Вона так усім сподобалася, що її почали буквально копіювати».

Разом із іншими митцями, в 1964 році, до 150-річчя Тараса Шевченка, виконала ескізи до вітража в Червоному корпусі Київського університету "Шевченко. Мати". На ньому розгніваний поет захищає ображену жінку – Україну. Обрамлений рядком поета "Возвеличу малих отих рабів німих". Вітраж і стелу "Дерево життя" було знищено. Почалися репресії. В 1965-1966 роках влада посилила тиск на інтелігенцію з опозиційними поглядами. Однак атака мала протилежний результат: шістдесятники, які лишилися на волі, опиралися відчайдушніше. Громадянська позиція Г.Севрук яскраво виявилася 1968 року, коли вона підписала лист проти репресій і закритих судів над українськими інтелектуалами. За це Галину виключили зі Спілки художників і забрали майстерню. Двадцять років її твори не приймали на виставки і не експонували в музеях. Шукаючи засобів самовираження, мисткиня звертається до кераміки. В портфоліо художниці є стели, дизайн готелів і ресторанів, скульптурні образи слов'янських богів, керамічні роботи на теми Козацької доби та Давньої Русі. З кінця 1970-х повернулась до роботи над монументальними полотнами.

1989 року Галину Севрук відновлюють у Спілці художників України. В 1990-2000-х роках вона веде керамічну студію в Київському центрі художньої творчості дітей та юнацтва. Стояла у витоків виникнення Клубу творчої молоді "Сучасник", де спілкувалась з шестидесятниками – Іваном Світличним, Василем Симоненком, Аллою Горською та іншими. Брала активну участь у проведенні вечорів, присвячених репресованим діячам культури. Відмовлялася портретувати партійних діячів. Г.Севрук мала декілька персональних виставок, які засвідчили величезний творчий потенціал. Її роботи високохудожні, сповнені глибокого філософського звучання, спонукають до більш уважного вивчення історії своєї Батьківщини, пробуджують гордість за своїх предків. Роботи Галини Севрук зберігаються в багатьох музеях України, а також у приватних колекціях, як в Україні так і за кордоном. У фондах Новгород-Сіверського музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» зберігаються дві роботи майстрині: «Ярославна» (1964 р.) та «Боян» (1974 р.).

Особливою сторінкою в творчості Г. Севрук став цикл робіт «Козацька доба». Виконані в класичній формі, з украпленнями геральдики, портрети історичних діячів: І. Богуна, Д. Байди-Вишневецького, П. Дорошенка, С. Кішки, М. Кривоноса, С. Наливайка, П. Сагайдачного, І. Сірка, Б. Хмельницького – складають золотий фонд українського мистецтва на історичну тематику. В її доробку – портрети шістдесятників-побратимів. Не зраджувала Г. Севрук також графіці й малярству.

Вершиною творчості Галини Севрук вважається епічне панно «Місто на семи пагорбах», у холі київського готелю «Турист». Воно присвячене історії Києва. Однак у 2020 р. його демонтували, що викликало обурення громадськості. За пропозицією волонтерів і за погодженням адміністрації Національного заповідника «Софія Київська» цей твір перевезли до будівлі Консисторії Софійського архітектурного ансамблю.

Вона творила свій світ символів, знань та свою правду життя.

Мистецтво Галини Севрук – історія динамічної і творчої думки, значущий пласт нашої художньої культури.

Художниця створила понад 500 керамічних робіт на сюжети з історії України та понад 30 монументальних керамічних панно в архітектурних спорудах Києва, Чернігова, Одеси, Алушти тощо.

Засновники: Чернігівська обласна рада КЗ Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»
Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.
Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський, вул. Слобідська, 1
e-mail: slovo@cg.ukrtel.net
Електронна версія на сайті - ns-nslovo.org.ua
Наклад - 200 примірників. **Замовлення №2098**
Друк: ФОП Жилінков О.А.,Чернігівська обл., м. Мена, вул. Армійська, 23, тел. (099) 033 55 84

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:
Олена Матюк Олена Радченко
Світлана Дубовець Ірина Лобачова
Наталія Андросенко Наталія Коврижко
Світлана Приход

Розповсюджується безкоштовно
Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.